

Socioekonomisk stress tidigt i livet och tillit till andra senare under livscykeln

Martin Lindström

Martin Lindström, professor/överläkare i socialmedicin, medicine doktor i socialmedicin, filosofie doktor i ekonomisk historia, Avdelningen för Socialmedicin och hälsopolitik, Institutionen för kliniska vetenskaper i Malmö (IKVM), Lunds universitet.
E-post: martin.lindstrom@med.lu.se

Generaliserad tillit till andra människor är både en individuell psykologisk egenskap och en kollektiv egenskap hos sociala kontexter/samhällen. Vissa författare betraktar tillit som en aspekt av socialt kapital. Tillit formas genom vänskapliga relationer, ömsesidighet, ömsesidig hjälp, jämlika relationer, samarbete och optimism och jämlikhet och religion under tonåren och vuxenlivet. Speciellt mitten och slutet av tonåren är formativa år, enligt litteraturen. Låg socioekonomisk status och ekonomisk stress är associerade med låg generaliserad tillit bland både tonåringar och vuxna. Ackumulation av upplevelse av ekonomisk stress över livscykeln är associerade med låg tillit i vuxenlivet synbarligen utan specifik kritisk period i de empiriska resultat som presenteras.

Generalized trust in other people is both an individual psychological trait and a collective trait of social contexts/societies. Some authors regard trust as an aspect of social capital. Trust is formed by friendly relationships, reciprocity, mutual help, equal relations, cooperation and optimism and equality and religion in adolescence and adulthood. Particularly mid- and late adolescence are formative years, according to the literature. Low socioeconomic status and economic stress are associated with low generalized trust both among adolescents and adults. Accumulation of the experience of economic stress across the life course is associated with low trust in adulthood with seemingly no critical period in the empirical results presented.

Bakgrund och syfte

Under de senaste två decennierna har begreppet socialt kapital introducerats och också fått stort genomslag inom socialmedicin, folkhälsovetenskap och socialepidemiologi. Enligt den vanligast förekommande definitionen består socialt kapital av social deltagande, reciprocitet (ömsesidighet) och tillit (Putnam 1993). Socialt kapital och tillit har kommit att bli centrala

begrepp i diskussionen om sociala skillnader i hälsa. Generaliserad tillit till andra människor är både en personlig egenskap och en egenskap som kännetecknar sociala kontexter. Samtidigt har intresset för kopplingen mellan exponering för medicinska, psykologiska och sociala riskfaktorer i barndomen och psykologiska och medicinska personlighetsdrag och hälsoutfall i vuxenlivet ökat kraftigt i den epidemiologiska forskningen

(Kuh och Ben-Schlomo 2004). I denna artikel diskuteras sambandet mellan exponering för ekonomisk stress i barndomen och tillit, i synnerhet generaliserad tillit till andra människor, i vuxen ålder. Syftet är att med stöd av litteraturen och empiriska enkät-data från Region Skånes befolkningsenkäter belysa samband och tänkbara mekanismer bakom sambanden som innefattar både ekonomisk stress i barndomen och vuxenlivet.

Tillit och socialt kapital

Tillit är både en personlig psykologisk egenskap hos individer och en kollektiv och social egenskap i sociala kontexter, samhällen och hela länder. En person kan känna tillit till andra medan en annan person inte känner sådan tillit till andra. Samtidigt finns det hela länder som kännetecknas av hög tillit och andra länder som kännetecknas av låg tillit. Två tydliga kontraster i detta avseende är de nordiska länderna med sina höga nivåer av generaliserad tillit till andra och till samhällets institutioner och å andra sidan flera länder i Latinamerika som till exempel Brasilien. Tillit till andra och till samhällets institutioner underlättar samarbete både mellan individer inom begränsade sociala nätverk och i samhället i stort genom minskade transaktionskostnader. Behovet av informationsinsamling, säkerhetskontroller och andra kostsamma åtgärder är mindre om tilliten är högre (Coleman 1990; Fukuyama 1995).

Tillit till andra människor blir generaliserad och övergår i generaliserad tillit till andra människor när förvänt-

ningarna om reciprocitet och ömsesidig hjälp utvidgas även till dem som vi aldrig tidigare mött och sannolikt aldrig kommer att möta igen, när vi är övertygade om att vårt beteende mot andra kommer att återgäldas av okänd tredje part vid en annan tidpunkt, i ett annat sammanhang och på en annan plats. Därför har tillit och generaliserad tillit till andra människor ett samband med generaliserad reciprocitet (ömsesidighet) (Fukuyama 1999).

Tillit har under senare decennier kommit att diskuteras i förbindelse med begreppet socialt kapital. Humankapital definieras som egenskaper som utbildning och erfarenhet hos individer medan socialt kapital definieras som egenskaperna hos interaktionerna mellan individer, grupper, organisationer och institutioner. Tillit till andra människor och till samhällets institutioner definieras tillsammans med sociala nätverk/socialt deltagande och reciprocitet (ömsesidighet) av vissa författare som en del av begreppet socialt kapital (Coleman 1988; Coleman 1990; Putnam 1993; Putnam 2000). Andra författare definierar endast sociala nätverk/socialt deltagande som kärnan i socialt kapital (Bourdieu 1986; Portes 1998) och betraktar tillit som ett från socialt kapital fristående men delvis korrelerat fenomen (Carpiano och Fitterer 2014).

Tillitens uppkomst och utveckling

Tillit utvecklas på olika sätt genom vänskapliga relationer, likhet och samhörighet, ömsesidigt beroende i horisontella (lika) maktrelationer (Solomon 1960), förväntningen att en

tredje part ska straffa brist på samarbete (Yamagishi 1986), samarbete och hjälpsamt beteende (Kelley och Stahelski 1970; Loomis 1959) samt föreställningen att andra ska besvara sådant hjälpsamt beteende genom samma beteende (Pruitt och Kim 2004). Granovetter (1973) hävdar att generaliserad tillit till andra inte kan byggas genom starka sociala band inom familjen och nära vänner utan genom att bygga svaga band med främlingar och människor utanför den närmaste släkt- och vänskapskretsen.

Sociala förhållanden i närmiljön i barndomen och tonåren kan påverka tilliten senare i livet. Detta gäller inte minst familjeförhållanden under uppväxten (Coleman 1990; Fukuyama 1999). Studier visar att svåra sociala förhållanden i barndomen som fattigdom, dysfunktionella familjeförhållanden, förlust av förälder på grund av sjukdom eller död, våld och ekonomiska katastrofer för familjen eller hushållet påverkar hälsan inklusive den psykologiska hälsan senare i livet (Brown et al. 2009). Det är emellertid inte bara extremt ofördelaktiga och traumatiska förhållanden i barndomen som formar tilliten senare under livscykel. Föräldrarnas socioekonomiska status i form av inkomst, utbildning och yrke under uppväxten i socialt och psykosocialt funktionella familjer kan också påverka tillit till andra senare under livscykel.

Generaliserad tillit till andra människor formas under tonåren. Fortfarande under den sena barndomen och de tidiga tonåren är värderingar och attityder som generaliserad tillit till andra och generaliserad reciprocitet

(ömsesidighet) mycket formbara och beroende av erfarenheter som är övergående och endast har kortsiktig påverkan på tillit och reciprocitet. Under mitten och senare delen av tonåren blir upplevelsen av tillit till andra eller avsaknaden av tillit mera långsiktig och oberoende av tillfälliga erfarenheter (Flanagan och Stout 2010; Wray-Lake och Flanagan 2012).

Föräldrar spelar en viktig roll i formatet av långsiktig och bestående tillit över tiden eftersom förmågan att lita på andra delvis är beroende av föräldrarnas uppfattning om personligt ansvar att hjälpa andra människor (Wray-Lake och Flanagan 2012), medan det positiva sambandet mellan personlig vänskap med jämnåriga och social tillit i de tidiga tonåren försvagas och försvinner i mitten av tonåren (Flanagan och Stout 2010). Fukuyama (1999) har framfört hypotesen att en bidragande orsak till den kraftiga trendmässiga nedgången i prevalensen av hög generaliserad tillit till andra människor i USA från 1960-talet och fram till 1990-talet kan vara den ökade andelen skilsmässor och splittrade familjer. Samtidigt lägger postmoderna liberala samhällen ett stort ansvar på tonåringar att utveckla egna strategier för att leva sina liv bland andra människor i samhället på ett meningsfullt och fungerande sätt (Baumeister och Muraven 1996).

Det bör observeras att en individs generaliserade tillit till andra människor naturligtvis inte behöver vara fullständigt konstant under hela vuxenlivet. Forskningsresultat baserade på longitudinella data från British Panel Survey (BHPS) 2000-2007 som

omfattar paneldata med fyra observationer över tid visar att drygt 40% av vuxna respondenter i denna nationella undersökning ändrade nivån på generaliserad tillit till andra människor från högt till lågt eller omvänt vid minst ett tillfälle under fyra observationer under en sjuårsperiod (Giordano, Björk och Lindström 2012).

Den socioekonomiska och kulturella grunden för tillit

Det finns ett antal grundläggande attityder och värden som utgör grunden för tillit. En dimension av attityder är om en person och dess sociala omgivning är optimistisk eller pessimistisk. Optimistiska personer och sociala miljöer omfattar tron att den egna sociala och ekonomiska situationen går att förändra, både genom egna personliga ansträngningar och insatser och genom samarbete och samverkan med andra. Optimism och tillit påverkar varandra även i sociala miljöer. Tillit till hur landets styrs och samhällets institutioner påverkar den generaliserade tilliten till andra på ett positivt sätt. Sociala miljöer kan alltså forma individers och speciellt barns och ungas utveckling av tillit till andra och till samhällets institutioner. Pessimistiska personer och sociala miljöer sluter sig inom sig själva och den sociala gruppen, till exempel familjen eller den etniska eller socioekonomiska gruppen, mot det omgivande samhället. Sådana individer i sådana sociala miljöer ser betydligt oftare få eller inga förutsättningar att ändra den egna sociala och ekonomiska situationen (Uslaner 2002).

Ett andra grundläggande värde som påverkar tilliten till andra är jämlikhet. Begreppet social jämlikhet avser att alla har likhet inför lagen och rätt till respekt för sin personliga integritet, medan ökad ekonomisk jämlikhet kan uppnås via skatter och transfereringar och en modern välfärdsstat. Social och ekonomisk jämlikhet är positivt korrelerade med generaliserad tillit till andra människor (Uslaner, 2002; Glaeser et al., 2009).

Ett tredje grundläggande värde är religion som innebär en gemenskap i tron tillsammans med andra, en gemensam metafysisk referenspunkt med gemensamma dogmer och därmed en förutsättning för gemensamma normer, attityder och värderingar. Religion kan alltså vara en källa till tillit (Putnam 2000). Å andra sidan kan religionen också vara en källa till avskärmning och isolering från det omgivande samhället.

I den aktuella internationella debatten om den höga tilliten i Sverige och övriga skandinaviska länder är jämlikhet och religion i viss mån konkurrerande förklaringar till den generaliserade tilliten. Vissa författare menar att jämlikheten skapat den höga tilliten (Uslaner 2002). Andra författare hävdar att den höga tilliten är en följd av den protestantiska varianten av kristendomen, och att denna tillit är grundförutsättningen för välfärdsstaten och dess strävan efter social och ekonomisk jämlikhet (Sanandaji 2016).

Livsförloppsperspektivet och tillit

Under senare decennier har intresset ökat generellt för livsförloppsepide-

miologi, det vill säga studier om hur förhållanden tidigt i livet och under uppväxten påverkar hälsan senare i livet (Kuh och Ben-Schlomo 2004). Föregångaren Barkers intresse gällde från början sambandet mellan intrauterin tillväxthämning under graviditetens tredje trimester och risken att senare i livet utveckla det metabola syndromet (Barker 1998). Livsförloppsperspektivet har sedan utvidgats till att även gälla sambanden mellan ekonomiska, sociala och psykologiska förhållanden tidigare respektive senare i livet. Efter hand som allt fler sjukdomar och andra fenomen analyserats ur ett livsförloppsperspektiv har också antalet specificerade hypoteser ökat. Flera specificerade hypoteser har presenterats. Den ursprungliga hypotesen om den kritiska perioden ("critical period") innebär en specifik och avgränsad period då individen är speciellt känslig för exponering för en viss riskfaktor som leder till sjukdom eller någon annan typ av problem (till exempel låg tillit) senare i livet (Barker 1998; Hallqvist et al 2004). En utveckling av denna hypotes avser känsliga perioder ("sensitive periods"), som innebär att individen under flera olika perioder tidigt i livet kan vara extra känslig för exponering för riskfaktorer som innebär en ökad risk för utveckling av sjukdom eller andra ekonomiska, sociala och psykologiska problem senare i livet (Kuh och Ben-Schlomo 2004). En annan hypotes är ackumulations-hypotesen som innebär att ackumulerad exponering för en riskfaktor som till exempel socioekonomisk stress stegvis ökar risken för sjukdom eller andra fenomen (låg

tillit) genom ett dos-respons-samband. Så leder till exempel exponering för socioekonomisk utsatthet under fler delar av livscykeln till ökad risk för hjärtinfarkt (Hallqvist et al. 2004) och ökad risk för brottslighet (Sampson och Laub 1997). En tredje livsförloppshypotes, den sociala mobiliteten över livscykeln och mellan generationer, har också diskuterats som en tänkbar livsförloppsmodell (Beller 2009; Breen 2004; Solon 1992).

Idén att det skulle finnas ett samband mellan ekonomisk stress tidigt i livet och låg tillit senare under livscykeln stöds av observationen att om föräldrarna har låg socioekonomisk status och/eller det finns en upplevelse av ekonomisk stress under uppväxten så löper ungdomarna högre risk att ha låg tillit. Samtidigt är en låg socioekonomisk status och hög nivå av ekonomisk stress under uppväxten associerad med låg tillit hos vuxna individer. Det finns således ett positivt samband mellan socioekonomisk stress och låg generaliserad tillit till andra människor både bland tonåringar och bland vuxna.

Empiriska samband mellan socioekonomisk stress och tillit bland tonåringar

Ännu opublicerade åldersjusterade data från Skolenkäten i Region Skåne som genomfördes våren 2016 bland skolelever i grundskolans årskurs 9 (normalt 15-16 år, 77% svarsdeltagande) och i gymnasieskolans årskurs 2 (normalt 17-18 år, 73% svarsdeltagande) visar att bland pojkar i dessa två årskurser (åldrarna 15-19 år) var odds-

kvoten för låg generaliserad tillit till andra människor 1.43 (95% konfidensintervall 1,25-1,64) bland pojkar med endast en arbetande förälder jämfört med referensgruppen pojkar med två arbetande föräldrar (oddskvot definierad som referens 1,00). Bland pojkar som inte hade någon arbetande förälder var oddskvoten för låg tillit ännu högre, 1,78 (1,31-2,43) jämfört med samma referensgrupp. Samma mönster ses bland flickor i åldrarna 15-19 år. Flickor som har en arbetande förälder har en oddskvot 1,55 (1,35-1,78) att ha låg generaliserad tillit till andra människor jämfört med referensgruppen flickor som har två arbetande föräldrar (definierad som oddskvot 1,00). Bland flickor i samma åldrar som inte hade någon arbetande förälder var oddskvoten för låg tillit ännu högre, 1,80 (1,30-2,48) jämfört med samma referensgrupp (Tabell 1). Frågan som ställdes om generaliserad tillit till an-

dra människor löd "Man kan lita på de flesta människor" med de fyra svarsalternativen "Håller inte alls med", "Håller inte med", "Håller med" och "Håller med fullständigt". Variabeln dikotomiseras med de två första fasta svarsalternativen som låg generaliserad tillit till andra människor och de båda senare som hög. Frågan om föräldrarnas sysselsättning löd "Vad gör dina föräldrar" med de fasta svarsalternativen "Arbetar (hel- eller deltid)", "Annat (till exempel arbetslös, studerar, långtidssjukskriven)".

På samma sätt har de pojkar i åldrarna 15-19 år i de båda årskurserna som upplever ekonomisk stress en förhöjd oddskvot 1.56 (1,39-1,76) jämfört med pojkar i samma åldrar och årskurser som inte upplever ekonomisk stress. Flickor som upplever ekonomisk stress har en oddskvot 1,80 (1,60-2,02) för låg generaliserad tillit till andra människor jämfört med referensgruppen flickor som inte upplever ekono-

Tabell 1. Oddsquoter och 95% konfidensintervall (ORs och 95% CIs) för låg generaliserad tillit till andra människor efter föräldrarnas sysselsättning och ekonomisk stress bland 15-19 år gamla 15-19-year manliga och kvinnliga skolelever i Skåne 2016. Folkhälsoenkäten i Skåne till elever i grundskolans årskurs 9 och gymnasieskolans årskurs 2, 2016. N=16,589.

	Pojkar (n=8,287)		Flickor (n=8,302)	
	OR	95%CI	OR	95%CI
Föräldrarnas sysselsättning				
Båda föräldrarna arbetar	1.00		1.00	
En förälder arbetar	1.43	(1.25-1.64)	1.55	(1.35-1.78)
Ingen förälder arbetar	1.78	(1.31-2.43)	1.80	(1.30-2.48)
Ekonomisk stress				
Nej	1.00		1.00	
Ja	1.56	(1.39-1.76)	1.80	(1.60-2.02)
Umgås inte med kompisar	2.00	(1.52-2.63)	2.63	(1.81-3.84)

misk stress (Tabell 1). Frågan om ekonomisk stress i Skolenkäten 2016 har formuleringen *"Tänk på de senaste 12 månaderna. Har det hänt att du inte kunnat följa med dina kompisar på något för att du inte har haft råd?"* med de fasta svarsalternativen *"Ja, flera gånger"*, *"Ja, en gång"*, *"Nej"* och *"Jag umgås inte med kompisar"*. De två första svarsalternativen slogs samman och jämfördes med det tredje (*"Nej"*). Undersökningen innefattar 8287 pojkar och 8302 flickor i åldrarna 15-19 år i de båda årskurserna. Parentetiskt kan tilläggas att skolenkäten i Skåne 2016 även omfattade elever i årskurs 6, men data för dessa analyseras inte i forskningssyfte då eleverna i årskurs 6 i allmänhet är 12-13 år gamla (yngre än 15 år).

Empiriska samband mellan socioekonomisk stress och tillit bland vuxna

Andra publicerade data från folkhälsoenkäten till vuxna i Skåne hösten 2012 i åldrarna 18-80 år (N=28029, varav 12828 män och 15201 kvinnor, 52% svarsdeltagande) visar att jämfört med högre tjänstemän har samtliga andra socioekonomiska grupper signifikant ökad benägenhet att ha låg generaliserad tillit till andra människor. Så har manliga tjänstemän i mellanställning oddskvot 1,53 (1,29-1,81), lägre tjänstemän 1,79 (1,47-2,17), facklärd arbetare 2,88 (2,47-3,35), icke facklärd arbetare 3,03 (2,59-3,52), egna företagare/lantbrukare 2,45 (2,08-2,89), långtidssjukskrivna 4,72 (3,67-6,07), arbetslösa 4,14 (3,42-5,00), studerande 2,05 (1,69-2,49), ålders-/avtalspensionärer 2,80 (2,37-3,32) och hemma-

män/okodbara 3,18 (1,37-7,39) jämfört med oddskvot 1,00 för referensgruppen manliga högre tjänstemän (allt justerat för ålder i den logistiska regressionsmodellen). På samma sätt har kvinnliga tjänstemän i mellanställning oddskvot 1,44 (1,20-1,72), lägre tjänstemän 2,64 (2,21-3,16), facklärd arbetare 3,21 (2,71-3,07), icke facklärd arbetare 3,95 (3,33-4,68), egna företagare/lantbrukare 2,48 (2,00-2,89), långtidssjukskrivna 6,53 (5,22-8,16), arbetslösa 5,44 (4,40-6,72), studerande 3,50 (2,89-4,23), ålders-/avtalspensionärer 2,87 (2,38-3,46) och hemmafru- ar/okodbara 3,93 (2,63-5,87) jämfört med oddskvot 1,00 för referensgruppen kvinnliga högre tjänstemän (justerat för ålder).

I samma folkhälsoenkät som postades till vuxna i Skåne 2012 ställdes även frågor om ekonomisk stress. Frågan *"Hur ofta har det hänt att Du under de senaste tolv månaderna haft svårigheter att klara av Dina räkningar (hyra, el, räntor, amorteringar, försäkringar etc)?"* har svarsalternativen *"Varje månad"*, *"Ungefär hälften av årets månader"*, *"Någon enstaka gång"* respektive *"Aldrig"*. Av männen svarade 75,9% aldrig, 15,3% någon enstaka gång och 8,8% varje eller varannan månad. Av kvinnorna svarade 67,2% aldrig, 24,3% någon enstaka gång och 8,5% varje/varannan månad. Jämfört med referensgruppen *"Aldrig"* var oddskvoten för låg tillit 1,38 (1,25-1,52) för gruppen *"någon enstaka gång"* och 2,38 (2,10-2,69) för gruppen *varje/varannan månad* bland män och 1,60 (1,46-1,76) för *"någon enstaka gång"* och 2,52 (2,24-2,84) för *varje/varannan månad* bland kvinnor. Den retrospektiva frågan om ekonomisk

stress "Hade din familj det svårt under din uppväxttid" med svarsalternativen "Nej, inga nämnvärda ekonomiska problem", "Ja, lätta och/eller relativt kortvariga perioder med ekonomiska problem" och "Ja, svåra och/eller långvariga perioder med ekonomiska problem". Av männen svarade 67,6% inga problem, 24,3% lätta eller kortvariga problem och 8,1% svåra eller långvariga ekonomiska problem under uppväxten, bland kvinnorna 67,2% inga problem, 24,3% lätta eller kortvariga problem och 8,5% svåra eller långvariga problem. Jämfört med referensgruppen inga problem var oddskvoten för låg generaliserad tillit 1,36 (1,25-1,47) för gruppen med lätta eller kortvariga ekonomiska problem i barndomen och 1,97 (1,73-2,24) i gruppen med långvariga eller svåra bland män samt 1,35 (1,25-1,47) för lätta eller kortvariga och 1,98 (1,75-2,24) för svåra/långvariga problem bland kvinnor (ingen tabell). Ekonomisk stress under uppväxten rapporterad retrospektivt av vuxna 18-80 år har alltså samma positiva samband med låg generaliserad tillit till andra människor som självrapporterad låg socioekonomisk status och självrapporterad ekonomisk stress som avser det gångna året.

Det som saknas är data som kombinerar information om exponering för låg socioekonomisk status hos föräldrarna under uppväxten och exponering för upplevelse av ekonomisk stress under uppväxten med information om socioekonomisk status, upplevelse av ekonomisk stress och, framför allt, generaliserad tillit till andra människor i vuxenlivet.

Empiriska samband mellan ekonomisk stress under uppväxten och under vuxenlivet och tillit till andra i vuxenlivet

I en nyligen publicerad populationsbaserad enkätstudie baserad på folkhälsoenkäten i Skåne 2008 (N= 28198, varav 12726 män och 15472 kvinnor i åldrarna 18-80 år) med 55% svarsfrekvens kombineras olika grader av självrapporterad ekonomisk stress i barndomen med olika grader av självrapporterad ekonomisk stress i vuxenlivet med hjälp av samma variabler som definierats ovan från den efterföljande populationsbaserade folkhälsoenkäten som genomfördes i Skåne 2012. De tre alternativen på den retrospektiva frågan om ekonomisk stress under uppväxttiden (se ovan) ges rankningen 1 (aldrig), 2 (måttligt och/eller kortare varaktighet) respektive 3 (svår och/eller längre period), och kombineras med de tre svaren aldrig, någon enstaka gång och varje/varannan månad på frågan till de vuxna i åldrarna 18-80 år om ekonomisk stress under de senaste tolv månaderna som också ges rankningen 1,2,3. Ingen ekonomisk stress under uppväxten i kombination med att aldrig ha haft ekonomiska problem under de senaste tolv månaderna får kombinationen 1+1. Den näst lägsta ackumulerade exponeringen ges av kombinationerna 1+2 och 2+1. Nästa grad av exponering för ackumulerad ekonomisk stress blir kombinationerna 1+3, 3+1 eller 2+2. Den näst högsta blir 2+3 eller 3+2, och den högsta exponeringen för ackumulerad ekonomisk stress 3+3. Resultaten visar att större ackumulerad ekonomisk

stress i barndomen och i vuxen ålder är associerad med lägre generaliserad tillit till andra människor i ett dos-respons-samband som bekräftar ackumulationshypotesen. Jämfört med referensgruppen ingen ekonomisk stress under vare sig uppväxten eller senaste året som vuxen blir oddskvoterna för låg generaliserad tillit till andra människor (män och kvinnor i samma modell justerat för kön, ålder, födelse-land, socioekonomisk status, emotionellt stöd och instrumentellt stöd) 1,13 (1,07-1,21) för den näst minst exponerade gruppen (1+2, 2+1), 1,59 (1,48-1,71) i mellangruppen (1+3, 3+1, 2+2), 1,83 (1,62-2,07) i den näst mest exponerade gruppen (2+3, 3+2), och 2,32 (1,88-2,88) i gruppen med den största ackumulerade exponeringen för ekonomisk stress (3+3). Däremot bekräftar studien inte den kritiska period- ("critical period") hypotesen, eftersom både den självrapporterade upplevelsen av ekonomisk stress i barndomen och ekonomisk stress som vuxen är starkt associerade med en signifikant ökad risk för låg generaliserad tillit till andra människor i vuxenlivet. I den multipla logistiska regressionsmodellen som testade hypotesen om kritisk period justerad för samma kovariater var oddskvoten för låg tillit 1,12 (1,06-1,19) för måttlig och/eller kortvarig självrapporterad ekonomisk stress under uppväxten och 1,43 (1,31-1,56) för svår och/eller långvarig jämfört med referensgruppen utan ekonomisk stress under uppväxten. I samma multipla logistiska regressionsmodell var oddskvoten för låg tillit 1,28 (1,19-1,37) för ekonomisk stress någon gång som vuxen och 1,78 (1,62-1,96) för

varannan/varje månad. Ekonomisk stress under båda perioderna var således signifikant associerad med låg tillit, och följaktligen fanns det ingen specifik kritisk period (se Tabell 2 och Lindström och Rosvall 2016).

Diskussion

Socioekonomisk status (föräldrarnas) och ekonomisk stress i tonåren har ett signifikant positivt samband med låg generaliserad tillit till andra människor under tonåren. Samma samband ses bland vuxna. När hypoteserna om ackumulation respektive kritisk period testas grovt med tvärsnittsdata från en vuxen population med frågor om ekonomisk stress både under uppväxten (retrospektiv fråga) och i vuxenlivet är det hypotesen om ackumulation och inte hypotesen om kritisk period som bekräftas. Det förefaller som om den samlade erfarenheten av ekonomisk stress under livsförloppet har samband med generaliserad tillit till andra människor. Hypotesen om kritisk period har inget stöd eftersom både uppväxt och vuxenliv har betydelse oberoende av varandra, men svagheter är att den kritiska period som testades är mycket bred.

Samtliga empiriska resultat som redovisats och diskuterats i denna artikel bygger på tvärsnittsdata. En uppräknig av metodologiska svagheter blir samtidigt en lista med förslag om hur framtida studier bör genomföras. Flera empiriska studier av samband mellan socioekonomisk stress tidigt i livet och tillit till andra senare under livscykeln behövs, och dessa studier behöver genomföras med var och en

Tabell 2. Prevalens (%) and oddskvoter med 95% konfidensintervall (OR, 95% CI) i köns- och åldersjusterade och multipelt justerade logistiska regressioner för låg generaliserad tillit till andra människor av ackumulering i modeller för ekonomisk stress (uppväxttiden och vuxenlivet kombinerad) och kritisk period. Folkhälsoenkät Skåne 2008, män och kvinnor.

Modell 1: Risk- ackumulering av ekonomisk stress	%	OR(95% CI)^a	OR(95% CI)^b
Lägst	31.5	1.00 (ref.)	1.00 (ref.)
Näst lägst	36.4	1.24 (1.17-1.32)	1.13 (1.07-1.21)
Mellan	47.4	1.94 (1.80-2.09)	1.59 (1.48-1.71)
Näst högst	53.0	2.38 (2.11-2.68)	1.83 (1.62-2.07)
Högst	62.4	3.51 (2.86-4.32)	2.32 (1.88-2.88)
P (trend)		p<0.001	p<0.001
Modell 2: Kritisk period		OR(95% CI)^a	OR(95% CI)^b
Ekonomisk stress i barn- domen			
Inget problem	33.9	1.00 (ref.)	1.00 (ref.)
Mindre allvarligt problem eller kortare period	39.6	1.22 (1.15-1.30)	1.12 (1.06-1.19)
Allvarligt problem eller längre period	47.7	1.67 (1.53-1.83)	1.43 (1.31-1.56)
P (trend)		p<0.001	p<0.001
Ekonomisk stress i vux- enlivet			
Aldrig	33.4	1.00 (ref.)	1.00 (ref.)
Sällan	48.4	1.40 (1.30-1.50)	1.28 (1.19-1.37)
Halva året/varje månad	56.2	2.27 (2.07-2.49)	1.78 (1.62-1.96)
P (trend)		p<0.001	p<0.001

a Justerat för kön och ålder.

b Justerat för kön, ålder, födelse land, socioekonomisk status/sysselsättning, emotionellt stöd och instrumentellt stöd. .

N=25,821 (endast respondenter som svarat på samtliga frågor, total N=28,198 svarade). Folkhälsoenkäten till vuxna 18-80 år i Skåne 2008.

Källa: Lindström, M., Rosvall, M. (2016). Life course perspectives on economic stress and generalized trust in other people. *The Social Science Journal*, 53, 7-13.

tema

av de tre viktiga socioekonomiska indikatorerna yrke (socioekonomisk status), inkomst och utbildning. Studierna bör vara longitudinella och omfatta minst tre observationspunkter över tid (paneldata) som inkluderar både barndom och vuxenliv (Singer och Willett 2003). Sådana studier med tre eller flera observationspunkter över tiden har genomförts och rapporterats, men omfattar endast vuxna (Giordano, Björk och Lindström 2012). Retrospektiva frågor bör om möjligt undvikas. En sådan studie-design skulle också göra det möjligt att självständigt undersöka hypotesen om social mobilitet. Bestämda policyrekommendationer blir aktuella först när kompletta longitudinella studier genomförts, men torde innefatta att ackumulation av ekonomisk stress beaktas vid utformning av strategier för en god folkhälsa.

Intressekonflikt

Ingen.

Referenser

- Barker, D.J.P. (1998). Mothers, babies and health in later life. Edinburgh: Churchill Livingstone.
- Baumeister, R.F., Muraven, M. (1996). Identity as adaption to social, cultural and historical context. *Journal of Adolescence*, 19, 405-416.
- Beller, E. (2009). Bringing intergenerational social mobility research into the twenty-first century: Why mothers matter. *American Sociological Review*, 74, 507.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of social capital. I Richardson, J. (red.) *Handbook of theory and research for Sociology of Education*, pp. 241-258. Greenwood, New York.
- Breen, R. (red.) (2004). *Social mobility in Europe*. Oxford: oxford University Press.
- Brown, D.W., Anda, R.F., Tiemeier, H. Felitti, V.J., Croft, J.B., et al. (2009). Adverse childhood experiences and the risk of premature mortality. *American Journal of Public Health*, 37, 389-396.
- Carpiano, R.M., Fitterer, L.M. (2014). Questions of trust in health research on social capital: What aspects of personal network do they measure? *Social Science and Medicine*, 116, 225-234.
- Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fukuyama, F. (1999). *The great disruption. Human nature and the reconstitution of social order*. New York, NY: Touchstone.
- Flanagan, C.A., Stout, M. (2010). Developmental patterns of social trust between early and late adolescence: age and school climate effects. *Journal of Research on Adolescence*, 20(3), 748-773.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust. The social virtues and the creation of prosperity*. New York, NY: Harvard Univesity Press.
- Fukuyama, F. (1999). *The Great Disruption. Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. New York, London: Toustone.
- Giordano, G.N., Björk, J., Lindström, M. (2012). Social capital and self-rated health- A study of temporal (causal) relationships. *Social Science and Medicine*, 75, 340-348.
- Glaeser, E., Resseger, M., Tobio, K. (2009). Urban inequality. *Journal of Regional Science*, 49(4), 617-646.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Hallqvist, J., Lynch, J., Bartley, M., Lang, T., Blane, D. (2004). Can we disentangle life course processes of accumulation, critical period and social mobility? An analysis of disadvantaged socio-economic positions and myocardial in-

- faction in the Stockholm Heart Epidemiology Program. *Social Science and Medicine*, 58, 1555-1562.
- Kelley, H.H., Stahelsky, A.J. (1970). Social interaction basis of cooperator's beliefs about others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16, 66-91.
- Kuh, D., Ben-Schlomo, Y. (2004). *A life course approach to chronic disease epidemiology* (second edition). Oxford: Oxford University Press.
- Lindström, M., Rosvall, M. (2016). Life course perspectives on economic stress and generalized trust in other people. *The Social Science Journal*, 53, 7-13.
- Loomis, J.L. (1959). Communication, the development of trust, and cooperative behavior. *Human Relations*, 12, 305-315.
- Portes, A. (1998). Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Pruitt, G., Kim, S.H. (2004). *Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement* (third edition). Boston etc.: McGraw Hill.
- Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*.
- Sampson, R.J., Laub, J.H. (1997). A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency. *Developmental theories of Crime and Delinquency*, 7, 133-161.
- Sanandaji, N. (2016). *Debunking Utopia*. Washington DC: WND Books.
- Singer, J.D., Willett, J.B. (2003). *Applied longitudinal data analysis. Modeling change and event occurrence*. Oxford: oxford University Press.
- Solomon, L. (1960). The influence of some types of power relationships and game strategies upon the development of interpersonal trust. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61, 223-230.
- Solon, G. (1992). Intergenerational income mobility in the United States. *The American Economic Review*, 82(3), 393-408.
- Uslaner, E.M. (2002). *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wray-Lake, L., Flanagan, C.A. (2012). Parenting practices and the development of adolescents' social trust. *Journal of Adolescence*, 35, 549-560.
- Yamagishi, T. (1986). The provision of a sanctioning system as a public good. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 110-116.